

अभिसरण

ISSN-2229-4856

बब्वदेत्तर मरुठी गुरहित्य

चर्चा आणुि ढीढ्ढांस्सा

संपादक

प्राचार्य डॉ. वसंत सानप

कार्यकारी संपादक

डॉ. गणेश मोहिते

सहसंपादक

डॉ. मनोहर सिरसाट

खा.प. (06)

अ.क्र.	विवरण	लेखकाचे नाव	पृ.क्र.
०१	झुंज तिची पाचटाशी मधील जीवन संघर्ष	प्रा.डॉ.रामनाथ वाढे	०१
०२	नव्वदोत्तरी कालखंडातील मराठी ग्रामीण कादंबरी	प्रा. डॉ. देशमुख विभीषण	०५
०३	लक्ष्मीकांत देशमुख एक वास्तववादी लेखक ('नंबर वन' क्रिडा क्षेत्रातील वास्तव)	किशोर बाबुराव भगत	१२
०४	'खेळ'चे नव्वदोत्तर काळात साहित्याच्या अभिवृद्धीतील योगदान	प्रा.डॉ.महादेव अंगद जगताप	१५
०५	समकालीन जीवन जाणिवांचा सशक्त वास्तववादी आविष्कार करणारी नव्वदोत्तर मराठवाडी ग्रामीण कविता	प्रा.डॉ. राजकुमार किशनराव यल्लावाड	२०
०६	"प्रेरक ललकारी या नव्वदोत्तर नियतकालिकाचे वाडःमयीन व सामाजिक योगदान"	डॉ. विनोद वासुदेव उपर्वट	२६
०७	नव्वदोत्तर मराठी कवितेतील कृषी वेदना व विद्रोहाच्या पाऊलखुणा	डॉ. जानदेव राऊत	३२
०८	दलित कविता आणि कविवर्य वामन निंबाळकर	प्रो.डॉ.मनोहर सिरसाट मीना अशोक अंभोरे	४०
०९	नव्वदोत्तर मराठी ग्रामीण कथा: स्थिती आणि गती	डॉ. गोवर्धन काशीनाथ मुळक	४७
१०	नव्वदोत्तर मराठी महानगरीय कवींच्या कवितांमधून आविष्कृत होगारी आशयसूत्रे	प्रा. प्रवीण सदानंद गायकर	५३
११	नव्वदोत्तर ग्रामीण कविता	प्रा. दिलीप जानोबा भिसे	५९
१२	स्त्रीवादी साहित्य प्रवाहातील आंबेडकरी स्त्रीवाद: नवसाहित्य प्रवाहाच्या निमित्ताने	डा. रेखा कचरुजी मेश्राम	६४
१३	नव्वदोत्तर मराठवाड्यातील ग्रामीण कविता : एक दृष्टिक्षेप	सौ.सारिका सूर्यकांत नरवडे	६९
१४	नव्वदोत्तर मराठवाड्यातील ग्रामीण कथालेखन : स्वरूप आणि विशेष	श्रीमती.बालिका दगडू भागवत	७४
१५	नव्वदोत्तर मराठी कविता : एक आढावा	प्रा.डॉ. सुनील मधुकर पवार	७९
१६	समकालीन समाजवास्तव आणि मराठी कविता. (जागतिकीकारणाच्या विशेष संदर्भाने)	प्रा. विद्या सुर्वे बोरसे	८६
१७	उमेश मोहिते यांचे भाकरी आणि कर्म आणि नव्वदोत्तर मराठी साहित्य	प्रा.डॉ. सोपान सुरवसे	९२
१८	नव्वदोत्तर ग्रामीण कादंबरी	प्रा.व्यंकटेश संजय राऊत	९५
१९	उत्खनन कादंबरीचे वेगळेपण	डॉ. बबन सिद्राम गायकवाड प्रा. डॉ. शिवाजी तुकाराम पाटील	९८

उमेश मोहिते यांचे भाकरी आणि कर्म आणि नव्वदोत्तर मराठी साहित्य

प्रा.डॉ. सोपान सुरवसे

मराठी विभाग

स्वा.सावरकर महाविद्यालय, बीडबलभीम फला, विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालयात, बीड

Mob.no.8983469628

Email id - rautvyanktेश@gmail.com

मराठी साहित्य समृद्ध करण्याचे कार्य ग्रामीण साहित्य वेगवेगळ्या दिशांनी करत आहे. 1960 नंतरच्या ग्रामीण लेखन झाले ते अधिक जीवनसन्मुख व वास्तवदर्शी होते. बदलत्या काळानुसार ग्रामीण साहित्यातील विषय मांडणीत नाविन्य आले. ग्रामीण साहित्यात गावगाडा, निसर्गाची बदलती रूपे, गावाची प्रतिष्ठा, कृषी जीवन असे विषय साहित्यातून चित्रित केले गेले. जागतिकीकरणामुळे ज्या वेगाने ग्रामीण व्यवस्थित स्थित्यंतरे घडत आहेत या सर्व स्थित्यंतरांचे तपशीलवार वर्णन, चांगल्या-वाईट परिणामांसह 1990 नंतरच्या साहित्यातून आलेले दिसते. जागतिकीकरणाच्या प्रवाहात आणि ग्रामीण जीवनात आलेले पात्रिकीकरण चंगळवादी वृत्ती हासळणारी परंपरागत मूल्य व्यवस्था ग्रामीण जीवनाची झालेली वाताहत, शेतकऱ्यांच्या जमिनीशी तुटलेली नाळ, नापिकी, निसर्गाचा लहरीपणा, कृषी व्यवस्थेची पडझड, कुचकामी कृषिधोरण, नातेसंबंधातील दुरावे, दोन पिढ्यांमधील संघर्ष, निसर्गाचा ऱ्हास होत असताना पर्यावरण वाचवण्यासाठीच्या चळवळी, विविध बदलत्या राजकीय-आर्थिक धोरणाचे परिणाम, सुशिक्षित बेरोजगारी हा प्रश्न यासारख्या वाढत्या प्रश्नांमुळे ग्रामीण जीवन अधिकच गुंतागुंतीचे बनत गेले. परिवर्तनाच्या आणि विकासाच्या नावावर वेगवेगळे प्रश्न निर्माण होत आहेत हे प्रश्न ग्रामीण साहित्यात पहावयास मिळतात.

मराठवाड्यातील अनेक लेखकांपैकी उमेश मोहिते हे एक पूर्ण ताकदीने ग्रामीण जीवनाचे वास्तव मांडणारे लेखक आहेत. त्यांच्या लेखनाची सुरुवात 1985 पासून सुरू झाली असून ती आजपर्यंत चालू आहे. उमेश मोहिते यांचे 'जागरण', 'वळख', 'निवड', 'भाकरी आणि कर्म' हे चार कथासंग्रह तर 'वांधणूक' आणि 'वळण' या कादंबरी प्रकाशित झालेले आहेत. आजच्या या जागतिकीकरणाच्या काळात ग्रामीण माणसात त्यांची आवड-निवड व जीवन पद्धतीत प्रचंड बदल झाले आहेत. त्यांचे बोलणे रीती-भाती व मनही बदलले आहे. त्यांच्यातील भावनिक नाते संबंध यात पडलेली दरी, दारिद्र्य, अंधश्रद्धा आणि विचित्र असे ग्रामीण राजकारण यातून निर्माण होणारे हेवेदावे, या व अशा अनेक घटनांचे चित्रण वास्तवदर्शी पणे उमेश मोहिते हे आपल्या साहित्यातून मांडताना पहावयास मिळतात.

'तेजश्री प्रकाशन', कोल्हापूर या प्रकाशनाने प्रकाशित केलेला उमेश मोहिते यांचा 'भाकरी आणि कर्म' हा कथासंग्रह आहे. यामध्ये 'भाकरी', 'घात', 'पाऊस', 'स्थापना' आणि 'कर्म' अशा पाच लघुकथा आहेत. 'भाकरी' ही पहिली कथा यामध्ये गरीब घरच्या आई-वडिलांची मुलगी पार्वती हिला तिचे वडील गरीब आहेत, म्हणून तिचा होणारा सासुरवास याचे चित्रण या कथेमध्ये आहे. या कथांमध्ये घरोघरी असणाऱ्या सासू-सुनेच्या नात्यामधील वास्तव दिसून येते. कथेमध्ये राधावाईसारख्या सासूला आपल्या सुनेचे म्हणजेच पार्वतीची पहिले वाळंतपण हे तिच्या माहेरी झाली पाहिजे असे वाटते. परंतु नुकतेच लग्न करून आर्थिक

मोकडानुम जाणारे माराणराय म्हणजेच पार्वतीचे वडीलामाख्या साणगाचा मासचा पुत्रचा चिचारा व करता, सागाजिक प्रतिष्ठेसाठी कर्ज फाटून वर समारंभ वाटामाटान केले जाणान, पणु तेच कर्ज न फेडता होणारी त्या मुदुंदाची अडचण आणि गातून नावेमंयंत्र वेणारे दुसरे गाचे वाळववाडी चित्रण प्रवेश मोहिते वांनी भाकरी या कथेनुम केलेमे पहावयाम मिळते.

'घास' या कथासंग्रहातील दुसरी लघुकथा आहे. या कथेत मानलेल्या नाव्यावर खरे नावे कथाप्रकारे मात करते हे दाखवले आहे. या कथेत नथाकथित शिक्षणमहाटांनी शिक्षणामाख्या पवित्र क्षेत्रान चा क्या वाजार मोडला आहे, याचे चित्रण या कथेत आहे. सुवर्ण ही सोपणराय या गरीब शेतकऱ्याची मुलगी, सोपणराय झाडावरून पडून एका पायाने अंधू जाल्यावर त्यांनी गावात एक दुकान टाकले. त्यांची शेती कमल अराताना झाडावरून पडलेले सोपणराय, देशमुख मरांचे शेती करवान, हे देशमुख मर सुवर्णाला मुलगी मानतात. सुवर्णाने ग्रंज्युशन आणि वि.एड केले. देशमुख मर नातुक्यानीय एका प्रविष्टित शिक्षण संस्थेत पदाधिकारी आहेत. त्यांच्या संस्थेत नोकरीसाठी मुलाखतीचे आयोजन केलेले असते. देशमुख मर त्यांची मुलगी माधवी हे सुवर्णाला नोकरी मिळेलच असे मांगतात, पण प्रत्यक्षात निवड मात्र दुसऱ्या मुलीची होते. कारण त्या मुलीला शिक्षण संस्थेच्या अध्यक्षांनी मून म्हणून स्वीकारलेले असते. अशा वेळी देशमुख मर आगामी शिक्षण संस्थेच्या निवडणुकीत पुन्हा निवडून येण्यासाठी व पदाधिकारी होण्यासाठी आणि आपल्या मुलीला या शिक्षण संस्थेत नोकरीला होता याचे म्हणून देशमुख मर या निवडीला विरोध करत नाहीत.

'पाऊस' ही या कथासंग्रहातील तिसरी लघुकथा आहे. या कथेत मतत कोमळगारा पाऊस या कथेनीय खलनायकाची भूमिका साकारताना पहावयाम मिळतो. मतत कोमळगारा पाऊस हा गरीब विधवा सुमित्राची सत्व परीक्षा घेण्यासाठीच कोमळत आहे, असे तिला वाटते. तिचा नवरा शिवा हा वारलेला आहे. तिला तीन अपत्ये आहेत 'वजरंग', 'पांडुरंग' व एक छोटीशी मुलगी आहे. पावसामुळे कुंटे कामाला जाता येत नाही. घरातील संपत चाललेले अन्नधान्य अशा परिस्थितीत कोणी उधारी देत नाही. त्यामुळे सुमित्राची होणारी घालमेल दिसते गावातील जे कोणी काही देण्यासारखे होते त्यांना मागून ज्ञाने होते. अशा स्थितीत लेकरांची व स्वतःची भूक भागवण्यासाठी तिचा चाललेला संघर्ष दिसतो. सुमित्रा दीर असणारा हनुमंतने मदत केली असती पण त्यांच्या पत्नीच्या डोक्यात असणारे संशयाचे भूत यामुळे त्यांचे तिच्या घरी जाणे वेणे बंद केले. नागुशासारखा लोचट वृत्तीचा माणसाला सुमित्र कथाप्रकारे कटवते. तिला अशा वेळी मदतीला येणाऱ्या हरणामावशी व कोंडामावशी तिला होईल तेवढ्या मदतीचा हात देतात. सुमित्राच्या या संघर्षांचे अत्यंत बारकाईने चित्रण आपणास पहावयाम मिळते.

'स्थापनाही' या खाल्यातील चौथी लघुकथा. या कथेत प्रत्येक गावात आपा- आपले राजकीय वर्चस्व दाखवण्यासाठी होणारी घुसपट दाखविण्यात आली आहे. या राजकारणाची मुक्वात गावात वमणाऱ्या गणपतीच्या कार्यक्रमापासून सुरू होते. या कथेत गावातील नव्या आणि जुन्या गावपुढाऱ्यांचा संघर्ष कशा प्रकारे होतो हे पाहायला भेटते. शासनाच्या 'एक गाव एक गणपती' या संकल्पनेला मान देऊन घनगर वस्तीवर एकच गणपतीची प्राणप्रतिष्ठा होत होती. पण या वर्षी गणपतीची नियोजित जागा बदलून दुसऱ्या जागी प्राणप्रतिष्ठा करावी, असे नव्या पिढीतील पुढाऱ्यांची मागणी आहे. यातूनच होणारे वाद, हेवेदावे, मारामाऱ्या, तथा तिघणाऱ्या विसर्जन मिरवणुकीत होणारे वादांचे व संघर्षाची चित्रं या कथेत लेखकाने रेखाटले आहे.

'कर्म' ही या कथासंग्रहातील शेवटची लघुकथा आहे. या कथेत नवऱ्याला दारूच्या व्यसनापासून मुक्त करण्यात येणारे प्रयत्न व त्यासाठी होणारा संघर्ष आणि जगण्याची ओढताण यांचे चित्रण या कथेत आढळते. गया ही गरिबीमुळे व पतीच्या व्यसनाने कुटुंब चालवण्यासाठी मुलांसोबत रोजंदारी करते. सटवा हा गयाचा पती तो गावातील बाजारात कडव्याच्या पेंडी वाहण्याचे काम करतो, पण तो फक्त दारू पुरते पैसे मिळावे यासाठी. तो आता पूर्णपणे दारूच्या आहारी गेलेला आहे. हे व्यसन सुटावे म्हणून गया पै-पै साठवून ठेवलेल्या पैशातून त्याला तालुक्यातील व्यसन मुक्ती केंद्रातून औषध देऊन आणते, पण त्याला त्याचा काहीच फरक पडलेला पाहावयास मिळत नाही. दारू पिण्यासाठी पैसे नसल्यामुळे व तो ज्या ठिकाणी काम करतो म्हणजेच बाजारात पण आज बाजार काही कारणाने बंद होता. पैशाची चणचण भागवावी व आपल्याला दारू पिता यावी, म्हणून सटवा घरावरील नवीन पत्र काढून तो विकण्यासाठी घेऊन जातो, हे गयाला तिच्या मुलीकडून म्हणजेच बबडी कडून कळते. त्या दोघी सटवाला संपूर्ण गावात भूक-तहान विसरून सापडतात. पण तो त्यांना सापडत नाही, त्याला सापडण्यासाठी त्या दोघी दारूच्या गुत्यापर्यंत पण जातात पण तो तिथे हि नसतो. संध्याकाळी कळते की सटवाचा अपघात झालेला आहे, व तो सरकारी दवाखान्यात एँडमिट आहे. त्याच्या एका पायाला फ्रॅक्चर झालेले आहे या प्रकरणामुळे गयाला वाटते हेच आपले 'कर्म' आहे.

दुःख हे स्त्रीच्या जीवनाला व्यापून राहिलेले आहे. हे दुःख वेगवेगळ्या प्रकारचे व अनेक पातळीवरची असते. ग्रामीण स्त्रीचे दुःख विविध घटकांना बांधलेले असते. सण-समारंभ, चालीरीती, रूढी-परंपरा, नातेसंबंध, व्यसनाधीनता, श्रद्धा-अंधश्रद्धा अशा अनेक घटकातून तिच्या वाट्याला नेहमी दुःख येते. तरीही येणाऱ्या प्रत्येक दुःखाला पायाखाली चिरडून नव्या उमेदीने नव्या ताकदीने संसाराचा गाडा समर्थपणे ओढते. स्त्रीच्या कर्तृत्वाचे चित्रण उमेश म्हणते 'भाकरी आणि कर्म' या आपल्या कथासंग्रहातून करतात. गरीब आणि श्रीमंत यांच्यातील वाढत जाणारी दरी, प्रत्येक क्षेत्रात चालणारी वशिलेवाजी, भ्रष्टाचार, वेभरवशाचा पाऊस, यामुळे होणारे सर्वसामान्यांचे हाल गणेशोत्सवामध्ये श्रद्धा भक्तिभाव यापेक्षा वैयक्तिक राजकीय स्वार्थ साधणे आणि व्यसनाधीनता या विषयीचे लेखन खास मराठवाडी बोली भाषेत त्यांनी केलेले पाहावयास मिळते.